অধ্যায় ২ ঃ সংস্কৃতি — চমু পৰিচয়

অধ্যায় গাঁথনি

২.১ উদ্দেশ্য

২.২ পৰিচয়

২.৩ সংস্কৃতি — সাধাৰণ পৰিচয়

২.৪ সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞা

২.৫ সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ

২.৬ সংস্কৃতিৰ উপাদান

২.৭ সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্য

২.৮ সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন ভাগ

২.৮.১ অভিজাত সংস্কৃতি বা মার্গীয় সংস্কৃতি

২.৮.২ লোকসংস্কৃতি বা জনকৃষ্টি

২.৮.৩ জনজাতীয় সংস্কৃতি

২.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

২.১০ অধিক জানিবলৈ

২.১১ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

২.১২ আৰ্হি প্রশ্ন

২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ব্যক্তি, সমাজ, সভ্যতা আৰু সংস্কৃতি কেনেকৈ পৰস্পৰৰ লগত সম্বন্ধযুক্ত তাৰ সাধাৰণ আভাস লাভ কৰিব
- সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞা নিৰূপণ কৰিব পাৰিব
- সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ কেনে সেয়া জানিব পাৰিব
- সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ লগত পৰিচিত হ'ব
- সংস্কৃতিৰ উপাদানসমূহৰ বিষয়ে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব
- সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন ভাগসমূহৰ লগত পৰিচিত হ'ব
- মার্গীয়, লোক আৰু জনজাতীয় সংস্কৃতিৰ সাধাৰণ পৰিচয় লাভ কৰিব।

২.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আপুনি 'অসম' নামৰ উৎপত্তি, ইয়াৰ ভৌগোলিক অৱস্থিতি,

আৰু নৃ-তাত্ত্বিক দৃষ্টিভংগীৰে অসমীয়া জাতি গঠন প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰিলে। এই অধ্যায়টোত আপুনি সংস্কৃতিৰ সাধাৰণ পৰিচতি লাভ কৰিব। কোনো এটা জাতিৰ বিষয়ে সম্পূৰ্ণভাৱে জানিবলৈ হ'লে আমি সেই জাতিৰ সংস্কৃতি অধ্যয়ন কৰাতো বাধ্যতামূলক। সংস্কৃতি হ'ল সামাজিক আচৰণ বিশেষ। সামাজিক জীৱ হিচাপে মানুহে সম্পাদন কৰা বিভিন্ন কৃতিৰ সমন্বয়তে সংস্কৃতিৰ জন্ম। অসমীয়া সংস্কৃতিৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰাৰ আগতে আমি 'সংস্কৃতি' মানেনো কি, ইয়াৰ লক্ষণ, উপাদান, বৈশিষ্ট্য আদিৰ বিষয়ে সম্যক ধাৰণা ল'ব লাগিব।

পৰিৱৰ্তনশীল সময়ৰ লগে লগে সমাজলৈ পৰিৱৰ্তন আহে, ঠিক তেনেদৰে পৰিৱৰ্তন ঘটে সংস্কৃতিৰ অৱয়বৰো। সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ আধাৰত আকৌ ইয়াক তিনিটা শ্ৰেণীত বিভক্ত কৰা হয়, যথা— লোকসংস্কৃতি, জনজাতীয় সংস্কৃতি আৰু অভিজাত সংস্কৃতি। উল্লেখযোগ্য যে, এই তিনিবিধ সংস্কৃতিৰ মাজত আকৌ সদায় অন্যোন্য প্ৰক্ৰিয়া চলি থাকে। আনহাতে সংস্কৃতিত স্থবিৰতা আৰু গতিশীলতা— উভয় বৈশিষ্ট্যই বিদ্যমান। এই অধ্যায়টিত সংস্কৃতিৰ লগত জড়িত এনেবোৰ বিষয় সম্পৰ্কে বিশদভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে। অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি সংস্কৃতি সম্পৰ্কে সঠিক ধাৰণা লাভ কৰিব।

২.৩ সংস্কৃতি ঃ সাধাৰণ পৰিচয়

প্ৰতিজন মানুহ স্বতন্ত্ৰ সত্তা, স্বভাৱ-চৰিত্ৰ, অভ্যাস আৰু ভিন ভিন বৈশিষ্ট্য আদিৰ সমষ্টি। এই সকলোবোৰ মিলি একোজন ব্যক্তিৰ ব্যক্তিত্ব প্ৰকাশ পায়। বিভিন্ন শাৰীৰিক ক্ৰিয়া আৰু কাৰ্যৰ দ্বাৰা ব্যক্তিৰ এই বৈশিষ্ট্যসমূহ প্ৰকাশ পায় অথবা দৃষ্টিগোচৰ হয়। ব্যক্তিৰ এই আচৰণ আৰু কাৰ্যাৱলীসমূহক মূৰ্ত ৰূপ প্ৰদান কৰাত সমাজে বিশেষ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। ব্যক্তিসকলে য'ত সংগঠিত ৰূপত সমষ্টিগতভাৱে বাস কৰে সেই ক্ষেত্ৰখনকে সমাজ আখ্যা দিয়া হয়। অৰ্থাৎ নিৰ্দিষ্ট জীৱন পদ্ধতি অনুসৰণকাৰী সংগঠিত ব্যক্তি সমষ্টিয়েই সমাজ। এই সংগঠিত ৰূপত সমষ্টিত বাস কৰা বৈশিষ্ট্যৰ পৰাই সামাজিক জীৱ হিচাপে মানুহ যে অন্যান্য প্ৰাণীৰ পৰা পৃথক সেইটো স্পষ্ট হয়। সেয়েহে কেইটামান বিশেষ জৈৱিক দিশৰ বাহিৰে অন্যান্য প্ৰাণীৰ লগত মানুহৰ জীৱন পদ্ধতিৰ কোনো সাদৃশ্য নাই। মানুহক সমাজৰ একোটা অংশ বুলি কোৱাৰ লগে লগে সামাজিক অনুষ্ঠানটোৰ বিভিন্ন দিশ, যেনে তাৰ অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক ৰূপ বা গাঁথনি, পাৰিবাৰিক আৰু পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক ইত্যাদি বিভিন্ন দিশৰ কথাও এই প্ৰসঙ্গৰ মাজলৈ আহে। সামাজিক সংগঠনৰ মাধ্যমেদি মানুহৰ ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক আচৰণ প্ৰকাশ পায়। ব্যক্তি ভেদে ব্যক্তিগত আচৰণ ভিন্ন হ'লেও সামূহিকভাৱে সেই আচৰণৰ মাজত সদায় কিছু সাদৃশ্য থাকে। জন্ম-মৃত্যুৰ চক্ৰৰ মাজেদি মানৱ সমাজখন এটা যুগৰ পৰা পৰৱৰ্তী যুগলৈ আগবাঢ়ি গৈ থাকে। মানৱ জীৱনৰ এই নিৰবচ্ছিন্ন ধাৰাৰ লগে লগে সমাজখনে নিৰ্মাণ কৰি লোৱা আচাৰ-নীতি-ব্যৱস্থাও প্ৰৱহমান হৈ থাকে। লোকসংস্কৃতিৰ গৱেষক-পণ্ডিতসকলে কোৱাৰ দৰে আচৰণৰ অৱস্থা আৰু পদ্ধতিয়ে সমাজ আৰু সংস্কৃতিক পুৰুষানুক্ৰমে জীয়াই ৰাখে। সেই দিশৰ পৰা চাবলৈ গ'লে সামাজিক

প্ৰৱাহে (Social Continuity) সাংস্কৃতিক প্ৰৱাহক জীয়াই ৰাখে, অথবা ৱেটা আনটোৰ পৰিপূৰক। এই সামাজিক প্ৰৱাহৰ নিৰৱচিন্ন ধাৰাটোৱেই সভ্যতাক একোটা স্থিতি প্ৰদান কৰাৰ লগতে সভ্যতাৰ বিস্তাৰত অৰিহণা যোগায়।

সভ্যতা অর্থাৎ ইংৰাজী Civilisation শব্দৰ আভিধানিক অর্থ হৈছে — সাহিত্য, বিজ্ঞান, দর্শন আদিত উৎকর্ষ সাধন কৰা উন্নত মানৰ সমাজ ব্যৱস্থা। সংস্কৃতিৰ গৱেষক-পণ্ডিতসকলে সভ্যতাক সংস্কৃতি যৌগ (Culture Complex) হিচাপে আখ্যা দিছে। আলোচনাৰ সুবিধাৰ বাবে তেওঁলোকে সমাজক তিনিটা স্তৰত ভাগ কৰিছে — (১) বন্য স্তৰ (২) বর্বৰ স্তৰ আৰু (৩) সভ্য স্তৰ। সভ্যতাৰ বিকাশৰ আলোচনাত 'সভ্য স্তৰ'ৰ গুৰুত্ব আছে। কিয়নো এইটো স্তৰতে নগৰ সৃষ্টি, কলা শিল্প, সাহিত্য আৰু বিজ্ঞানৰ উত্তৰোত্তৰ বিকাশৰ লগতে মুদ্রণশিল্পৰ বিকাশ সাধন হয়। ইয়াৰ পৰা এইটো ধাৰণা কৰিব পাৰি যে সভ্যতাই একোটা নির্দিষ্ট সংস্কৃতিক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। সংস্কৃতিক উপাদানসমূহেই সভ্যতা। ই দিনৰ পাছত দিন ধৰি সঞ্চিত হৈ গৈ থাকে। সভ্যতাৰ বিষয়ে মনত ৰাখিব লগীয়া কথাটো হৈছে যে ইয়াৰ উন্নতি বা অৱনতি নির্ভৰ কৰে সেই নির্দিষ্ট সভ্যতা বহন কৰা সমাজখনত স্থিতি লাভ কৰা ব্যক্তিসমূহে প্ৰদর্শন কৰা আচৰণৰ ওপৰত। এখন সমাজত প্ৰচলিত আচৰণ অন্য এখন সমাজত গ্ৰহণীয় নহ'বও পাৰে। সমাজ বিশেষত পৰম্পৰাগতভাৱে চলি থকা আচাৰ-আচৰণৰ মাজেদি সমাজখনৰ বৈশিষ্ট্যপূর্ণ দিশ উন্মোচিত হয়। এই বৈশিষ্ট্যপূর্ণ দিশটোৱেই হৈছে সমাজখনৰ Culture বা সংস্কৃতি।

Culture শব্দটোৰ মূল বিচাৰ কৰিলে দেখিম যে পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে এডৱার্ড টাইলাৰে ১৮৬৫ চনত এই শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। Culture পদটোৰ মূল হৈছে লেটিন ভাষাৰ 'কোল' ধাতুজাত Colere বা Cūltura অথবা কুলতুৰা। Colere বা Cūltura শব্দৰ অর্থ কর্ষণ কৰা বা খেতি কৰা। গতিকে সংস্কৃত কৃষ্টি আৰু লেটিন Cūltura মাজত যে অর্থৰ ফালৰ পৰা মিল আছে, সেই প্ৰসঙ্গত সন্দেহৰ অৱকাশ নাই। আমাৰ গ্ৰাম্য সমাজত খেতিৰ বতৰত কৃষিভূমিত এটা চিনাকি দৃশ্য প্ৰত্যক্ষ কৰিবলৈ পোৱা যায়— খেতিয়কে বলদ হালত ডিঙিত নাঙল-যুঁৱলি যুতি লৈ হাল বাই যায়। হাল বোৱাৰ পিছত সেই মাটি ডৰা মৈয়াই শস্যৰ বীজ সিঁচাৰ বাবে মাটি ডৰা প্ৰস্তুত কৰা হয়। ভালদৰে মৈয়োৱা কৃষি ভূমিত চটিওৱা বীজৰ শস্য ভাল হয়। সেইদৰে মৈ দিয়া পদ্ধতিটোৱো সমানেই তাৎপর্যপূর্ণ। ***মৈ*** দিওঁতে খেতিয়কজনে মৈত উঠি বলদ গৰু হাল বা ম'হ হালক নির্দেশ দি সম্পূর্ণ মাটি ডৰা মৈয়াই পেলায়। তেওঁ এইটো কথাৰ প্ৰতি সাৱধান হয় যাতে মৈ দি অনা স্থানত ভৰিৰ খোজ নপৰে। নহ'লে সিঁচি দিয়া বীজৰ পৰা ভাল শস্য প্ৰাপ্তিত কিছু অসুবিধাৰ সৃষ্টি হয়। সংস্কৃতিও এক প্ৰকাৰৰ কর্ষণ— এয়া হৈছে মনৰ কর্ষণ। এই কর্ষণ কার্যত ব্যক্তিয়ে কৃষকৰ ভূমিকা পালন কৰে। সমাজ হৈছে কৃষি ক্ষেত্ৰ আৰু সমাজত বাস কৰা লোকসকলে অভ্যাস কৰা আচাৰ-আচৰণসমূহ হৈছে সেই বীজ, যাৰ অভ্যাস আৰু উপযুক্ত সংৰক্ষণে সংস্কৃতিৰ জন্ম দিয়ে। বীজৰ পৰা ভাল শস্য পাবলৈ কৃষকে যথেষ্ট যত্ন কৰিব লগীয়া হয়। সেইদৰে সংস্কৃতিক যথার্থ ৰূপত সুন্দৰ কৰি গঢ় দিবলৈ হ'লে ব্যক্তিৰ সেই প্ৰয়াস হ'ব লাগিব পৰিপূর্ণ আৰু এই সৃষ্টি

মৈ ঃ চাহকৰা মাটি সমান কৰিবলৈ বা সিঁচা গুটি মাটিৰ তল পৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা দুচলা ফলীয়া বাঁহৰ এক খেতিৰ সঁজুলি। (তাত খেতিয়ক উঠি গৰু বা ম'হৰ দ্বাৰাই টনাই নিয়ে।)

বা নির্মাণ কার্যত (সংস্কৃতি নির্মাণ) তেওঁ অন্তঃকৰণেৰে সৈতে যুক্ত হ'ব লাগিব। স্বৰূপার্থত তেতিয়াহে সংস্কৃতিয়ে এক দৃঢ় ৰূপত গঢ় লৈ উঠে। লোকসংস্কৃতিৰ গৱেষক পণ্ডিত নবীন চন্দ্র শর্মাই তেওঁৰ গ্রন্থৰ *অসমীয়া লোকসংস্কৃতিৰ আভাসত* উল্লেখ কৰিছে যে কার্য সাধনৰ ফালৰপৰা লেটিনৰ 'কোল' ধাতুজাত 'কুলতুৰা' আৰু ইন্দো-আর্য গোষ্ঠীৰ কৃষ্টি-সংস্কৃতিৰ সাদৃশ্য লক্ষণীয়। কৃষ বা কর্ষণত মার্জিত বা ৰুচিবান হোৱাৰ প্রৱণতাও বর্তমান।

আন এজন অসমীয়া লোকসংস্কৃতিবিদ প্রফুল্ল দত্ত গোস্বামীয়ে তেওঁৰ গ্রন্থ *অসমীয়া জন-সাহিত্যত* উল্লেখ কৰি গৈছে —

> অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃতি, কৃষ্টি আদি শব্দ সমার্থক ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়, আৰু নৃ-তত্ত্ব নাইবা সমাজতত্ত্বৰ কালচাৰ শব্দৰ প্রতিশব্দ ৰূপে বহুত সময়ত সংস্কৃতি কথাযাৰ চলে। কালচাৰৰ অর্থ ব্যাপক আৰু তাৰ প্রতিশব্দ সংস্কৃতি নকৰিলেই ভাল। কোনো এক অঞ্চলৰ সমাজে যি ধৰণে খাই লৈ কৰি জীয়াই থাকে তাৰ সকলোখিনি লৈ কালচাৰ। কালচাৰে খোৱা-বোৱা, গালি-শপনি পৰা, ছোৱালী পলুৱাই নিয়া, নাইবা পিন্ধন উৰণৰ পৰা গীতপদ গোৱালৈকে সকলো সামাজিক ৰুচি, আচাৰ চিন্তা আৰু কর্ম সামৰে। ইয়াৰ কেতবিলাক আপুনি সমর্থনযোগ্য বুলি ভাবিব পাৰে আৰু আন কেতবিলাক অহিতকাৰী নাইবা নিম্ন ৰুচিৰ বুলিও গণ্য কৰিব পাৰে, কিন্তু এই আটাইবিলাক লৈয়ে কালচাৰ। এই অর্থ কালচাৰৰ প্রতিশব্দ হিচাপে কৃষ্টি শব্দ সমর্থন কৰিব পাৰি, কিন্তু যেতিয়া সংস্কাৰৰ কথা উঠে, তেতিয়া যিখিনি ভাল, বিশিষ্ট, অর্থাৎ 'কালচাৰড্' (Cultured) তাৰ কথাহে চিন্তা কৰিব লাগে।... ...কৃষ্টিৰ ব্যঞ্জনা ব্যাপক, সংস্কৃতিৰ তাতকৈ সীমাবদ্ধ। কৃষ্টিয়ে সংস্কৃতিকো সামৰে, আনহাতে কৃষ্টিত সময়ৰ লগে লগে পৰিৰ্তনো ঘটে আৰু এই পৰিবর্তনে সংস্কৃতিৰো ৰূপ সলায়...।

প্রফুল্ল দত্ত গোস্বামীয়ে তেওঁৰ গ্রন্থত এইদৰেই কৃষ্টি আৰু সংস্কৃতিৰ মাজত থকা সূক্ষ্ম অথচ মৌলিক পার্থক্যটো আমাৰ আগত দাঙি ধৰিছে।

সমাজত বাস কৰা লোকসকলৰ ভাব-চিন্তা আৰু আদর্শৰ বহিঃপ্রকাশ হৈছে সংস্কৃতি। সংস্কৃতি আয়ত্ব কৰা প্রসঙ্গত ব্যক্তিয়ে সক্রিয় ভূমিকা গ্রহণ কৰে। সংস্কৃতি বুলিলে আমি পৰিশীলিত আচাৰ-আচৰণৰ কথা বুজোঁ। গতিকে এই দৃষ্টিভংগীৰ ফালৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে ব্যক্তিয়ে বা সমাজে অনুমোদন জনোৱা সাকাৰাত্মক আচাৰ-আচৰণসমূহ অনুশীলন কৰি তাক আয়ত্ব কৰি সামাজিক আদান-প্রদানৰ বেলিকা সেই জ্ঞান প্রয়োগ কৰে। অৱশ্যে এই ক্ষেত্রত সামাজিক পৰিৱেশ আৰু ব্যক্তি বিশেষৰ মনস্তত্ত্বৰ কথাও মন কৰিবলগীয়া দিশ। সামাজিক জীৱ হিচাপে ব্যক্তি চৌপাশৰ সামাজিক বাতাবৰণ বা পৰিৱেশৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত নোহোৱাকৈ নাথাকে। ইয়ে তেওঁৰ মনস্তত্ত্বকো প্রভাৱিত কৰে। ব্যক্তি ভেদে মনস্তাত্ত্বিক গঢ় সুকীয়া। তদুপৰি ইয়াত চৌপাশৰ সমাজখনৰ পাৰিপার্শ্বিক প্রভাৱ আছেই। এই সকলোবোৰ দিশৰ ক্রিয়া-প্রতিক্রিয়াৰ মাজেদি ব্যক্তিৰ মনত সংস্কৃতিৰ চেতনা গঢ় লৈ উঠে। এই সাংস্কৃতিক চেতনাই ব্যক্তিৰ জীৱনৰ গতিপথ নিয়ন্ত্রণ কৰিছে। সেয়েহে জি এন মজুমদাৰ নামৰ নৃ-তত্ত্ববিদ গৰাকীয়ে কৈছে যে সমাজৰ দ্বাৰা ব্যক্তি বিশেষ অনুগৃহীত হ'বলৈ হ'লে তেওঁ সমাজৰ দ্বাৰা স্বীকৃত পথ অনুসৰণ কৰিব লাগে। এই ফালৰ পৰা

সংস্কৃতি ব্যক্তিৰ পথ প্রদর্শক, ই ব্যক্তিক মুক্তিৰ সন্ধান দিয়ে। আনহাতে সামাজিক অনুশাসনৰ দ্বাৰা সংস্কৃতিয়ে মানৱক নিয়ন্ত্রণ কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ Culture শব্দৰ মূল কি?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ সংস্কৃতিৰ গৱেষক পণ্ডিতসকলে সভ্যতাক কি হিচাপে আখ্যা দিছে?

.....

২.৪ সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞা

ইতিমধ্যে আপুনি সংস্কৃতি মানেনো কি সেই বিষয়ে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিলে। এতিয়া আমি সংস্কৃতি সম্পর্কে বিভিন্ন সংস্কৃতিবিদ-পণ্ডিতে আগ বঢ়োৱা কেইটিমান সংজ্ঞা সম্পর্কে আলোচনা কৰিম। উল্লেখযোগ্য যে সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞা নিৰূপণৰ ক্ষেত্রত বিভিন্নজনৰ মত পার্থক্য আছে। তথাপিতো এই সংজ্ঞাবোৰে সংস্কৃতি একো একোটা স্বৰূপ উদ্ভাসিত কৰি তুলিছে। নৃ-তাত্ত্বিক Edward Burnett Tylor-ৰে তেওঁৰ *Primitive Culture, Vol. 1* নামৰ গ্রন্থখনত সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞা নিৰূপণ কৰিছে এনেদৰে— "... that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any after capabilities and habits acquired by man as a member of society." (Tylor, 1920, p. 1)

অর্থাৎ— সমাজৰ অংগীভূত সদস্যৰূপে মানুহে আহৰণ কৰা জ্ঞান, বিশ্বাস, কলা, ৰীতি-নীতি, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, উৎসৱ-অনুষ্ঠান, আইন-কানুন, নৈতিকতা, অভ্যাস আৰু অন্যান্য সামাজিক কার্যৰ সামগ্রিক ৰূপেই সংস্কৃতি। মানুহ স্বভাৱতে সংগ প্রিয়। পাৰস্পৰিক আদান-প্রদান আৰু সহযোগিতাৰ আধাৰতে সমাজত মানুহ তিষ্ঠি থাকে। মানুহৰ পাৰস্পৰিক সহযোগিতা অবিহনে সমাজ জীৱন অচল। গাইগুটীয়াভাৱে কোনেও সামাজত জীৱন অতিবাহিত কৰিব নোৱাৰে। সামাজিক জীৱন সার্থক কৰিবলৈ হ'লে ব্যক্তিয়ে দ্বিতীয় এজন ব্যক্তিৰ লগত সম্পর্ক স্থাপন কৰিবই লাগিব। এইদৰে পাৰস্পৰিক সম্পর্ক ৰক্ষাৰ মাধ্যমেৰে এক বৃহৎ সামাজিক গোট গঠিত হয়। যাৰ মাজত একে ধৰণৰ বিশ্বাস, পৰম্পৰা, ৰীতি-নীতিয়ে গঢ় লৈ উঠে। সমাজখন প্রসাৰিত হোৱাৰ লগে লগে আৰু এটা যুগৰ পৰা অন্য এটা যুগলৈ সমাজখনৰ বিৱর্তন হোৱাৰ লগে লগে তাত বাস কৰা লোকসকলে আচৰণ কৰা আৰু অনুসৰণ কৰা নীতি-নিয়ম, বিশ্বাস ইত্যাদিত ন ন ধাৰণাৰ সংযোজন ঘটে। সময়ৰ লগত খাপ খোৱাকৈ এই নীতি-নিয়ম, বিশ্বাস, অভ্যাস, ইত্যাদিক ব্যৱহাৰোপযোগী কৰি লোৱা হ'ল। অর্থাৎ এইবোৰৰ মাজত থকা ঋণাত্মক দিশসমূহ আঁতৰাই পৰিশীলিত কৰি লোৱা হ'ল। এই পৰিশীলন বা সংস্কাৰ সাধনৰ ফলত নতুন ৰীতি-নীতি, বিশ্বাস, পৰম্পৰা আদিয়ে সমাজৰ

সৰ্বত্রতে মান্যতা লাভ কৰে। কালক্রমত সেই সমাজত এই বিলাকেই সংস্কৃতিৰ উপাদান ৰূপে স্বীকৃত হয়। এই সকলোবোৰৰে যৌগিক ৰূপটোকে সংস্কৃতি বোলা হয়।

আন এগৰাকী বিখ্যাত আমেৰিকান নৃ-তত্ত্ববিদ Melville J. Herskovits তেওঁৰ *Man and his Works: The Science of Cultural Anthropology* শীৰ্ষক গ্ৰন্থখনত সংস্কৃতি সম্পৰ্কে কৈ গৈছে যে— "Culture is the man made part of the environment." (Herskorits,1948, p.17) অৰ্থাৎ— মানুহৰ দ্বাৰা সৃষ্ট পাৰিপাৰ্শ্বিক অংশই সংস্কৃতি। ব্যক্তি ভেদে প্রত্যেকৰে আচাৰ-আচৰণ বেলেগ বেলেগ; কিন্তু সামাজিক আদান-প্রদানৰ বেলিকা ব্যক্তিগত জীৱনৰ পাৰ্থক্যবোৰৰ কথা পাহৰি সমাজৰ আন দহজনে প্রদর্শন কৰা আচৰণ মানি চলিব লাগে। এইদৰে ভিন্ ভিন্ সামাজিক পৰিৱেশ, পৰিস্থিতিৰ লগত খাপ খুৱাকৈ মানুহে কেতবোৰ আচাৰ-আচৰণ, নীতি-নিয়ম অনুসৰণ কৰে বা পালন কৰে। সময়ৰ সোঁতত সেই আচৰণ তথা নীতিসমূহে সামাজিক মান্যতা লাভ কৰি সেই বিশেষ সমাজখনৰ সাংস্কৃতিক উপাদানৰ ভিতৰুৱা হৈ পৰে। এইদৰে সামাজিক পৰিৱেশৰ অনুকূলে সমাজত বাস কৰা লোকসকলে আচৰণ কৰা আৰু তেওঁলোকৰ দ্বাৰা সৃষ্ট সেই নিয়ম-আচৰণসমূহেই সেই সমাজখনক বিশিষ্টতা প্রদান কৰা সাংস্কৃতিক উপাদান হিচাপে চিহ্নিত হয়। সেয়েহে এইটো কোৱা হৈছে যে সংস্কৃতি মানুহে সৃষ্টি কৰা পাৰিপাৰ্শ্বিক অংশৰ বাদে আন একো নহয়।

ঠিক সেইদৰে নৃ-তত্ত্ববিদ William. A. Haviland-যে *Cultural Anthropology: The Human Challenge* নামৰ গ্ৰন্থখনত মন্তব্য আগ বঢ়াইছে যে — "Culture is a set of rules or standards which, when acted upon by the members of a society, produce behaviour that falls within a range of variance the members consider proper and acceptable." (Haviland, 1974. P. 264)

অৰ্থাৎ— এখন সমাজত বাস কৰা সদস্যসকলে সামাজিকভাৱে কিছুমান নিয়ম মানি চলে। এনে নিয়মবোৰৰ বাবেই সেইখন সমাজৰ সকলোৰে গ্রহণযোগ্য তথা উপযুক্ত বিভিন্ন আচৰণৰ সৃষ্টি হয়। এনে আচৰণৰ সমষ্টিকেই সংস্কৃতি বোলে। সমাজ জীৱন সুকলমে পৰিচালিত হ'বলৈ হ'লে তাত বাস কৰা লোকসকলে কিছুমান নীতি-নিয়ম আৰু আচাৰ-আচৰণ মানি চলিব লাগে। তেতিয়াহে সামাজিক ধাৰাটোৰ গতি মসৃণ হ'ব। বিভিন্ন সামাজিক আচাৰ-অনুষ্ঠান, বিধি-বিধান আদিৰ লগত কিছুমান নীতি বা নিয়ম জড়িত হৈ থাকে। সেই নীতি-নিয়মসমূহৰ যথোপযুক্ত প্রয়োগৰ ফলত ব্যক্তি জীৱনৰ লগতে সমষ্টিগত জীৱনৰ মঙ্গল হয়। ব্যক্তিয়ে নিজৰ বিচাৰ-বিবেচনাৰ আধাৰত কোনবোৰ আচৰণ উচিত আৰু উপযুক্ত তথা কোনবোৰ অনুচিত আৰু অনুপযুক্ত সেয়া স্থিৰ কৰি গ্রহণ-বর্জনৰ নীতিৰে কিছুমান স্থায়ী সামাজিক পৰম্পৰাৰ গঢ় দিয়ে। সময় সাপেক্ষে আৰু প্রয়োজন সাপেক্ষে এই পৰম্পৰাসমূহত নৱ সংযোজন ঘটে অথবা কেতিয়াবা সংশোধনো ঘটে। এই সামাজিক পৰম্পৰাসমূহেই সময়ত সমাজখনৰ পৰিচয় বহনকাৰী সংস্কৃতি বা সাংস্কৃতিক উপাদানৰ ৰূপ পৰিগ্রহ কৰে। সেই ফালৰ পৰা চাবলৈ গ'লে সংস্কৃতি সমাজত বাস কৰা সমষ্টিৰ কিছুমান ইতিবাচক আচৰণৰ লগত জড়িত দিশ বুলিও বিবেচনা কৰিব পাৰি।

তিনিগৰাকী প্ৰখ্যাত নৃতত্ত্ববিদ ক্ৰমে এডৱার্ড বার্ণেট টাইলাৰ, মেলভিল জে হার্চকভিট্চ আৰু ৱিলিয়াম এ হাভিলেণ্ডে ভালেকেইটা দিশ বিচাৰ-বিবেচনা কৰি সংস্কৃতিৰ একোটা সুচিন্তিত সংজ্ঞা আগ বঢ়াইছে। মন কৰিবলগীয়া যে তিনিওগৰাকীয়ে সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াওঁতে সমাজ বা সামাজিক অনুষ্ঠানটোৰ প্ৰভাৱৰ কথা স্বীকাৰ কৰিছে। তেওঁলোকে আগবঢ়োৱা সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞা কেইটাত কেইটামান উমৈহতীয়া দিশ থকাৰ কথা দৃষ্টিগোচৰ হয়। সেই দিশকেইটাৰ হ'ল—

- সংস্কৃতিৰ সৃষ্টিৰ বাবে সমাজ এখনৰ স্থিতি থাকিবই লাগিব।
- সমাজত বাস কৰা ব্যক্তিসমূহ কিছুমান সমাজ স্বীকৃত নিয়ম-আচৰণৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হয়।
- সমাজত বাস কৰা ব্যক্তিসমূহে কিছুমান আচৰণ আৰু বিশ্বাস অচেতনভাৱে আয়ত্ব কৰে আৰু অন্য কেতবোৰ আচৰণ আৰু বিশ্বাস সচেতনভাৱে শিক্ষণৰ দ্বাৰা জীৱনৰ বিভিন্ন স্তৰত আয়ত্ব কৰি লয়।
- নির্দিষ্ট সমাজ এখনত বাস কৰা ব্যক্তিসমূহৰ মনৰ অবচেতন স্তৰত অহৰহ এক সামাজিক আনুগত্যৰ ভাবে ক্ৰিয়া কৰি থাকে। এই ভাবনাই ব্যক্তিৰ বাহ্যিক আচাৰ-আচৰণক এক সুশৃংখলিত, সংস্কাৰমূলক ৰূপ প্ৰদান কৰে। এইদৰে সামাজিক জীৱনৰ সুশৃংখলিত গতিটো অব্যাহত হৈ থাকে।
- সামাজিক জীৱ হিচাপে প্ৰত্যেকজন ব্যক্তি পৰস্পৰ পৰস্পৰৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। এই পাৰস্পৰিক নির্ভৰশীলতাই ব্যক্তিৰ সমষ্টিগত জীৱন সার্থক কৰে।
- ব্যক্তিভেদে প্ৰত্যেকেই স্বকীয় আচৰণযুক্ত একো একোটা ভিন্ন সত্তা। কিন্তু সামাজিক ক্ষেত্ৰত সামাজিক ধাৰাটোক গতিশীল কৰি ৰাখিবলৈ সকলোৱে পৰস্পৰাগতভাৱে চলি থকা কিছুমান বিশ্বাস, আচাৰ-আচৰণ অভ্যাস কৰা উচিত। এইদৰে ব্যক্তিগত স্তৰত ভিন্নতা থকা সত্বেও সমাজত বাস কৰা সকলো ব্যক্তি ঐক্য সূত্ৰেৰে বন্ধা। সংস্কৃতিৰ স্থিতি আৰু বিকাশত এই দিশটোৰ অৱদান নথকা নহয়।

এইদৰে এখন সমাজত অৱস্থান কৰা ব্যক্তিসমূহে সামাজিক পাৰিপার্শ্বিকতাৰ লগত নিজকে মিলাই দিবলৈ প্ৰয়াস কৰে। এই প্ৰয়াসৰ ফলত তেওঁলোকে দৈনন্দিন জীৱনত লাভ কৰা ভিন্ন তৰহৰ অভিজ্ঞতাৰ উৎকৃষ্ট ভাগটো সংৰক্ষণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। পৰৱর্তী সময়ত এই সংৰক্ষিত ভাগটো সেইখন সমাজৰ সাংস্কৃতিক চিন্তা ৰূপে প্ৰকাশ পায়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ "Culture is the man made part of the environment". কথাষাৰ বুজাই লিখক। (৬০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

২.৫ সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ

ইয়াৰ পূৰ্বৱৰ্তী শাখা কেইটাত আপুনি ক্ৰমে ব্যক্তি, সমাজ, সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিৰ চমু আভাস লাভ কৰিলে। লগতে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ নৃ-তত্ত্ববিদ তথা সংস্কৃতিবিদসকলে আগবঢ়োৱা সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞাৰ লগত পৰিচিত হ'ল। এইটো শাখাত আমি সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ কেনেকুৱা সেই বিষয়ে আলোচনা কৰিম। ব্যক্তিৰ সমষ্টিত সমাজ গঠিত হয়। সেই সমাজত অন্তৰ্ভুক্ত ব্যক্তিসকলে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বিশ্বাস, পৰম্পৰা, আচাৰ, আচৰণ মানি চলে। তাৰ সামগ্ৰিক ৰূপেই সংস্কৃতি। গতিকে সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ বিচাৰ কৰিবলৈ হ'লে আমি ভৌতিক (Material) আৰু অভৌতিক (Non-Material) উভয় শ্ৰেণীৰ উপাদানৰ কথা সামৰিব লাগিব। সমাজ এখনত বাস কৰা ব্যক্তিৰ দৈনন্দিন জীৱন চৰ্যাত ব্যৱহাৰিক উদ্দেশ্যত সমাধা হোৱা ক্ৰিয়া-কাৰ্যকলাপসমূহ, যেনে— ৰন্ধা-বঢ়া কৰা, ঘৰ-বাৰী পৰিষ্কাৰ কৰা, খেতি-বাতি কৰা, তাঁত বোৱা, খৰি ফলা ইত্যাদি ভৌতিক উপাদানৰ অন্তৰ্গত। আনহাতে ব্যক্তিৰ ধৰ্মীয় জীৱন বা সামাজিক জীৱনক অনুসৰণ কৰা বিশ্বাস-পৰম্পৰা, আস্থা-নিষ্ঠাৰ লগত জড়িত চেতনা অভৌতিক উপাদানৰ অন্তৰ্গত। এই ফালৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে সংস্কৃতি জীৱনৰ সামগ্ৰিক পদ্ধতি বাহিৰে আন একো নহয়।

ৰূপকোঁৱৰ জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ বিচাৰ কৰাৰ প্ৰসঙ্গত উল্লেখ কৰা কথাকেইষাৰ এই প্ৰসংগত উল্লেখযোগ্য। তেওঁ কৈ গৈছে—

> পশুৰ পৰা মানুহ বেলেগ তাৰ কৃতিৰ বাবে। আদিম বৰ্বৰতাতকৈ আজিৰ মানুহ বেলেগ তাৰ সংস্কৃতিৰ বাবে। সাধাৰণতে মানুহে তাৰ দেহ-ধাৰণৰ বাবে আৰু স্বাভাৱিকতে তাৰ ইন্দ্ৰিয়ৰ যোগেদি যি আনন্দ পোৱা কাম কৰে আৰু তাৰ উৎকৰ্ষণৰ বাবে মানুহৰ যি যত্ন, আমি তাক কৃতি বুলিব পাৰোঁ। এই কৃতিকেই যেতিয়া মানুহে সৌন্দৰ্য সৃষ্টিৰ দৃষ্টিৰে চাই তাত কলা ৰূপ দিবলৈ যায়, তেতিয়াৰ পৰাই সেই কৃতি সংস্কৃতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত হয়। সেই কাৰণেই মই ক'ব খোজোঁ, সংস্কৃতি হৈছে সুন্দৰৰ পূজা। আমাৰ আৱশ্যকতাৰ ফালৰ পৰা আমি এটা বাহানি যিমানেই মানসিক উৎকৰ্ষ খটুৱাই নকৰোঁ, সি সংস্কৃতি নহয়। তাক সভ্যতা বুলিব পাৰোঁ কিন্তু যেতিয়াই সেই আৱশ্যকীয় বাহানিত তাক আৱশ্যকতাৰ ফালৰ পৰা গঢ়োতে আমাৰ সৌন্দৰ্যবোধৰ ফালৰ পৰাও এটা আনন্দ পাবলৈ তাৰ গঢ়নত আমাৰ সৌন্দৰ্যবোধৰে ৰূপ দিবলৈ যাওঁ — সি তেতিয়াই সাংস্কৃতিক বস্তু হৈ পৰে। আমি বাস্তৱিক জীৱনৰ সকলো আহিলাতে সৌন্দৰ্য প্ৰয়োগ কৰাৰ লগে লগে আমাৰ মন আৰু হৃদয়ৰ গুণতো সৌন্দৰ্য প্ৰয়োগ কৰোঁ। এই বাহিৰ আৰু ভিতৰ দুয়োৰে উৎকৰ্ষণ আৰু তাত সৌন্দৰ্য প্ৰয়োগ হ'লেই মানুহৰ সংস্কৃতিৰ পূৰ্ণ ৰূপ প্ৰকাশ পায়। এজন মানুহ যদি সুকুমাৰ কলাৰ সৃষ্টিত অভিনৱ সৌন্দৰ্য সৃষ্টি কৰিব পৰা হৈও, মানুহৰ সৈতে ব্যৱহাৰত আৰু সম্বন্ধত মানসিক সুগুণবোৰ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰে তেন্তে সেই মানুহজনৰ সংস্কৃতি নিশ্চয় অসম্পূৰ্ণ বুলিব লাগিব।

সৌন্দর্য স্পৃহায়েই মানুহৰ কেৱল মাত্ৰ জীৱন-প্ৰয়াসক মধুৰ কৰি তুলিছে। মানুহৰ কাৰণে জীৱনক আনন্দৰ বস্তু কৰি তুলিছে। সেই কাৰণেই মানুহে যাবতীয় জীৱন প্ৰয়াসৰ সকলো মানসিক, দৈহিক আৰু বাস্তৱিক ৰান্ধনি-বাঢ়নিৰ পৰা থকা-মেলা, পিন্ধা-উৰা, চলন-ফুৰণ, আচাৰ-ব্যৱহাৰ আৰু জীৱন-দৃষ্টিতো সৌন্দর্য প্ৰয়োগ কৰিবলৈ যত্ন কৰে। সৌন্দর্যৰ প্ৰয়োগেই সংস্কৃতি।

২.৬ সংস্কৃতিৰ উপাদান

ইতিমধ্যে কৰা আলোচনাৰ পৰা আপুনি নিশ্চয় ধাৰণা লাভ কৰিলে যে — মানুহে নিজৰ বাবে সৃষ্টি কৰি লোৱা সামাজিক আচৰণকেই সামগ্ৰিকভাৱে সংস্কৃতি বুলিব পাৰি। অৱশ্যে আমি এইটো কেৱল ব্যক্তিৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ জৈৱিক আচৰণ আৰু কার্য-কলাপৰ মাজতে সীমাবদ্ধ কৰিব নোৱাৰোঁ। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল সংস্কৃতিৰ পৰিসৰ ইয়াতকৈয়ো ব্যাপক। সংস্কৃতিৰ এই ব্যাপক পৰিসৰৰ কথা বিবেচনা কৰিয়েই সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন উপাদানসমূহৰ বিষয়ে তলত বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল—

- **ভাষা ঃ** ভাষা হ'ল মানুহৰ মনৰ ভাব আদান-প্ৰদান কৰাৰ এক মাধ্যম। সামাজিক জীৱ হিচাপে মানুহে ভাষাৰ মাধ্যমেৰে নিজৰ মনোভাব ব্যক্ত কৰে আৰু সমাজৰ অন্যান্য সদস্যৰ লগত ভাবৰ আদান-প্ৰদান কৰে। ভাষাৰ পৰা সাহিত্যৰ সৃষ্টি হয়। সাহিত্যক দুটা ভাগত ভগাব পাৰি— মৌখিক সাহিত্য আৰু লিখিত সাহিত্য। বিবিধ লোকগীত-মাত, প্ৰবচন, ফঁকৰা-যোজনা, পটন্তৰ, প্ৰবাদ, সাধুকথা, ইত্যাদি মৌখিক সাহিত্যৰ অন্তর্ভুক্ত। এইবোৰৰ মাজেদি লোকমনস্তত্ত্বৰ বর্ণাঢ্য দিশ ফুটি উঠে। লিখিত সাহিত্যৰ মাজেদি একোখন সমাজত বর্তি থকা ব্যক্তিসকলৰ আশা-আকাঙ্খা, পোৱা-নোপোৱাৰ বেদনা, জীৱন যুদ্ধত সন্মুখীন হোৱা সংঘাতপূর্ণ স্থিতি, জীৱনোপলব্ধি আদি প্ৰকাশিত হয়। আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ কথাটি হ'ল লিখিত সাহিত্যৰ পাতে পাতে প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষ ৰূপত সামগ্ৰিকভাৱে সেই সমাজখনৰ ধাৰাবাহিক ইতিহাসো উদ্ভাসিত হৈ থাকে।
- **প্ৰচলিত বা স্বীকৃত নীতি-নিয়ম ঃ** ব্যক্তিগত স্তৰতে হওক বা সামাজিক স্তৰতে হওক, একোখন সমাজৰ অন্তর্গত ব্যক্তিসমূহে কিছু নির্দিষ্ট নীতি-নিয়ম অনুসৰণ কৰে। হয়তো সময়ৰ কোনো এটা বিন্দুত সেই সমাজখনত সেই নীতি-নিয়মসমূহে প্ৰৱেশ কৰিছিল। কালৰ গতিত এনে নীতি-নিয়মক সামাজিক ব্যৱস্থাটোৱে স্বীকৃতি প্ৰদান কৰাত সেইবোৰ সেই সমাজখনত প্ৰচলিত নীতি-নিয়মৰ পর্যায়ভুক্ত হ'ল। একোখন সমাজৰ সাংস্কৃতিক দৃশ্যপটত সমাজখনত প্ৰচলিত নীতি-নিয়মসমূহৰ বিশেষ অৰিহণা থাকে।
- **লোক আচাৰ-আচৰণ ঃ** এখন সমাজত প্ৰচলিত লোকাচাৰ, লোকআচৰণো সেই সমাজখনত প্ৰতিনিধিত্ব কৰা সংস্কৃতিৰে অংশ। ইয়াৰ ভিতৰত লোকআচাৰ-বিচাৰ, নিষেধাত্মক কথা, লোকসমাজত প্ৰচলিত খাদ্য, ৰন্ধনৰ লগত জড়িত বিশ্বাস, সময় আৰু পৰিস্থিতি ভেদে পুৰুষ-নাৰীয়ে পালন কৰিবলগীয়া আৰু নলগীয়া আচৰণসমূহ, গৃহ নির্মাণ, কৃষিকার্য আৰু

অন্যান্য ঘৰুৱা কাম-কাজ বা গমন-ভোজন আদিৰ লগত জড়িত পালনীয় আৰু বৰ্জনীয় আচৰণসমূহৰ মাজেদি এটা বিশেষ সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ পোৱাৰ লগতে সেই সংস্কৃতি বহন কৰি থকা জনসমষ্টিৰ মনস্তাত্ত্বিক দিশৰ লগতো কিছু পৰিচিত হ'ব পাৰি।

- **মূল্যবোধ ঃ** মূল্যবোধৰ শিক্ষাই ব্যক্তি জীৱনকে যে উপকৃত কৰে এনে নহয়। বৰঞ্চ সামাজিক পটভূমিত ইয়াৰ মূল্য অতি বেছি। সমাজ এখনৰ সাংস্কৃতিক চিন্তাৰ লগত মূল্যবোধৰ ওতপ্ৰোত সম্পৰ্ক আছে। মূল্যবোধহীন সমাজ এখনৰ সাংস্কৃতিক চিন্তাত কেৰোণ লাগে। ফলত তাৰ সাংস্কৃতিক ধাৰাটো বাধাপ্ৰাপ্ত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে— যোগ্যজন আৰু জ্যেষ্ঠজনক যে সন্মান জনাব লাগে সেয়া মূল্যবোধৰ শিক্ষা।
- **ধৰ্ম আৰু বিশ্বাস ঃ** ব্যক্তিৰ জীৱনত মানসিক স্তৰত ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ থাকে। তাক আমি পোনপটীয়াভাৱে ধৰ্মীয় চিন্তা বুলি নকৈ এক অজানা, নেদেখা চৰম শক্তিৰ প্ৰতি থকা আনুগত্য আৰু সশ্ৰদ্ধা আকৰ্ষণ বুলিব পাৰোঁ। সামাজিক বাতাবৰণ আৰু পৰিয়ালত প্ৰচলিত পৰম্পৰাগত বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠাপূৰ্ণ আচৰণে ব্যক্তিৰ মানসিক জগতত স্থান পোৱা এই ভাবনাটোক মূৰ্ত ৰূপ প্ৰদান কৰে। ধৰ্মৰ লগত ধৰ্মীয় আচৰণ আৰু কিছুমান বিশ্বাসো জড়িত। এই বিশ্বাসসমূহৰ কিছুমান অন্ধবিশ্বাস আৰু অন্য কিছুমান পৰম্পৰাগত নীতি-নিয়ম আৰু আচাৰ-আচৰণৰ পৰা কালক্ৰমত ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰা বিশ্বাস। অৱশ্যে লোকসমাজত প্ৰচলিত তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ বা অন্য যাদু বিদ্যাসমূহক অন্ধবিশ্বাসৰ শাৰীতে থ'ব পাৰি।
- **সামাজিক অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠান ঃ** বিভিন্ন সামাজিক গোটসমূহক আমি সংস্কৃতিৰ উপাদান হিচাপে গণ্য কৰিব পাৰোঁ। সমাজ জীৱনত পাৰস্পৰিক আদান-প্ৰদানৰ মাধ্যমেদি ব্যক্তি জীৱন পৰিচালিত হয়। ব্যক্তিয়েই হওক বা ব্যক্তি সমষ্টিয়েই হওক, বিভিন্ন সামাজিক কাম-কাজৰ ৰূপায়ণৰ বাবে বিভিন্ন সামাজিক অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানৰ লগত জড়িত হৈ পৰিব পাৰে বা সহায় ল'বলৈ বাধ্য হয়। সমাজ এখনৰ সাংস্কৃতিক চেতনাত এই যোগাযোগ আৰু আদান-প্ৰদানসমূহে কিবা নহয় কিবা প্ৰকাৰে অৰিহণা যোগাব পাৰে।
- **উৎসৱ-পাৰ্বন ঃ** উৎসৱ-পাৰ্বনসমূহে একোখন সমাজৰ সু-সংস্কৃতি ধাৰাটোৰ পৰিচয় বহন কৰে। উৎসৱ-পাৰ্বনসমূহৰ আয়োজনৰ লগত সামাজিক বিশ্বাস-পৰম্পৰা আৰু ধৰ্মীয় পৰম্পৰায়ো গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে 'বিহু'ৰ কথাকে ক'ব পাৰি। জাতি-ভাষা-বৰ্ণ নিৰ্বিশেষে বিহু সকলো অসমীয়া লোকৰে চিৰ আপোন। জনগোষ্ঠীভেদে বিহুৰ ৰূপ বেলেগ বেলেগ যদিও আত্মা একেটাই। এইদৰে উদ্‌যাপিত হোৱা বিহুৰ মাজেদি অসমীয়া জনজীৱনৰ লগতে সাংস্কৃতিক চিন্তাৰ কেতবোৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ দিশো প্ৰতিভাত হয়। সেইদৰে দেউল, মথনি আদি উৎসৱৰ মাজেদিও অসমীয়া সমাজৰ সাংস্কৃতিক জীৱনচৰ্চা আৰু সংস্কৃতিৰ কিছু দিশ উন্মোচিত হয়। সংস্কৃতিৰ আলোচনাৰ প্ৰসঙ্গত এই কথাসমূহৰ গুৰুত্ব আছে।
- **পৰম্পৰাগত কলা ঃ** এখন সমাজত প্ৰচলিত পৰম্পৰাগত কলাসমূহৰ মাজেদিও সমাজখনৰ সাংস্কৃতিক ধাৰাটোৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ পায়। এই কলাসমূহৰ মাজেদি জনমনত সুপ্ত হৈ থকা সৃষ্টিশীল ক্ষমতা, কলাত্মক গুণ আদিৰ প্ৰকাশ ঘটে। এখন বিশেষ সমাজৰ সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ

ক্ষেত্ৰত সমাজত প্ৰচলিত বিভিন্ন পৰম্পৰাগত কলাৰ উল্লেখযোগ্য ভূমিকা আছে।

- **খাদ্যাভ্যাস ঃ** সমাজ ভেদে খাদ্যাভ্যাস ভিন ভিন হয়। সমাজখন যিটো ভৌগোলিক খণ্ডত অৱস্থান কৰে, তাৰ জলবায়ু আৰু অন্যান্য পাৰিপাৰ্শ্বিক দিশৰ ওপৰত সমাজৰ ব্যক্তিসকলৰ খাদ্যাভ্যাস নির্ভৰ কৰে। সেয়েহে ভাৰতৰ উত্তৰ-পূব প্ৰান্তত প্ৰচলিত খাদ্যসমূহ উত্তৰ-ভাৰত বা দক্ষিণ-ভাৰতৰ খাদ্য তালিকাৰ তুলনাত ভিন্ন। তদুপৰি স্থান ভেদে থকা পান-ভোজনৰ ভিন্নতাৰ পৰা সেই স্থানত বসবাস কৰা লোকসকলৰ মানসিকতাৰ কিছু তাৎপৰ্যপূৰ্ণ দিশো চকুত পৰে।
- **গৃহ-সজ্জা, পিন্ধন-উৰণ ইত্যাদি ঃ** অসমীয়াত এযাৰ কথা আছে 'ধানটোৱে প্ৰতি কণটো, মানুহটোৱে প্ৰতি মনটো'। এই কথাষাৰৰ আঁত ধৰিয়েই ক'ব পাৰি প্ৰত্যেকজন ব্যক্তিৰে সৌন্দৰ্যস্পৃহা বেলেগ বেলেগ। সামাজিক জীৱনত ব্যক্তিয়ে তেওঁৰ দৈনন্দিন জীৱনচৰ্চাৰ মাজেৰে নিজৰ সৌন্দৰ্যস্পৃহা পূৰণ কৰিবলৈ বাঞ্ছা কৰে। ঘৰুৱা আচবাব-পাত্ৰ, গৃহ-সজ্জা, গৃহ-নির্মাণ আদিৰ লগত জড়িত দিশসমূহৰ মাজেদি সকলো ব্যক্তিয়ে নিজৰ সৌন্দৰ্যস্পৃহা প্ৰদৰ্শন কৰিব বিচাৰে। সামাজিক জীৱ হিচাপে প্ৰত্যেকজন ব্যক্তিৰ এই সৌন্দৰ্যস্পৃহাৰ অন্তৰালত ক্ৰিয়া কৰি থাকে কিছুমান পৰম্পৰাগত ধাৰণাই। সেয়ে ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে এখন সমাজৰ ব্যক্তিসকলৰ সৌন্দৰ্যস্পৃহাৰ মাজত এক ধৰণৰ মিল থকা পৰিলক্ষিত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে— অসমীয়া সমাজৰ গৃহ-সজ্জাৰ কথাটিয়েই উল্লেখ কৰিব পাৰি। অসমীয়া মানুহে ঘৰ সাজোতে সাধাৰণতে বাঁহ, কাঠ আৰু খেৰ ব্যৱহাৰ কৰে।

ঠিক সেইদৰে মানুহে নিজৰ ৰুচি-অভিৰুচি অনুযায়ী সাজ-পাৰ পিন্ধে। মানুহে পৰিধান কৰা সাজ-পাৰৰ মাজেদি একোজন ব্যক্তিৰ ব্যক্তিত্ব ফুটি উঠাৰ লগতে তেওঁ বাস কৰা সমাজখনৰ কিছুমান পৰম্পৰাগত ধ্যান-ধাৰণা আৰু মনস্তাত্ত্বিক বিশেষত্ব ফুটি উঠে। উদাহৰণস্বৰূপে অসমৰ ৰাভা জনগোষ্ঠী আৰু মিচিং জনগোষ্ঠীৰ সাজ-পাৰৰ ক্ষেত্ৰত দেখা পোৱা পাৰ্থক্যসমূহৰ মাজেদি এই বৈশিষ্ট্যটো স্পষ্ট হয়। সেইদৰে নাগালেণ্ডত বসবাস কৰা বিভিন্ন ফৈদৰ নগাসকলৰ মাজত সাজ-পাৰ, পিন্ধন-উৰণৰ ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট বৈসাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। এই সকলোবোৰ উপাদানৰ মাজেদি সেই জনগোষ্ঠীৰ স্বকীয় বিশেষত্ব ফুটি উঠে। এখন সমাজৰ সংস্কৃতি-আলোচনাৰ প্ৰসঙ্গত এই দিশসমূহৰ মহত্বপূৰ্ণ অৰিহণা আছে।

- **সামাজিক মর্যাদা আৰু নীতি-নিয়ম ঃ** সামাজিক মর্যাদাৰ বিষয়টোৰ লগত সামাজিক গোটৰ সম্পর্ক আছে। সমাজত বনুৱা শ্ৰেণীটোৰ যি স্থিতি তাৰ তুলনাত মহাবিদ্যালয়ৰ শিক্ষক সম্প্ৰদায়টোৰ সামাজিক স্থিতি বেলেগ। তদুপৰি ইয়াৰ লগত দুয়োটা বৃত্তিত নিয়োজিত ব্যক্তিৰ মানসিক গঢ় আৰু দৃষ্টিভংগীৰ প্ৰসঙ্গটো আহি পৰে। গতিকে সামাজিক জীৱনত বনুৱা শ্ৰেণীটোৰ যি স্থিতি, তাৰ তুলনাত শিক্ষক শ্ৰেণীটোৰ স্থিতি বেলেগ।

সংস্কৃতিৰ গতিশীল ৰূপৰ কথা আগত ৰাখি আলোচনা কৰিলে আমি দেখিম যে একোটা বিশেষ সংস্কৃতিক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা সমাজ এখনত ভিন্ন আচৰণ আৰু বিচাৰ ধাৰাৰ লোকে অৱস্থান কৰে। ***সামাজিকীকৰণ*** প্ৰক্ৰিয়াৰ বাবেই হওক অথবা অন্য কিবা কাৰণতেই হওক ব্যক্তিগত পার্থক্য থকা সত্বেও সমাজত বাস কৰা লোকসকলে কিছুমান উমৈহতীয়া সামাজিক নিয়ম-

সামাজিকীকৰণ ঃ যি প্ৰক্ৰিয়াৰ সহায়ত ব্যক্তিবিশেষ তেওঁৰ সমাজৰ সৈতে সংহতিত হয় সেই প্ৰক্ৰিয়াকে সামাজিকীকৰণ বোলে।

আচৰণৰ প্ৰতি আনুগত্য প্ৰকাশ কৰে।

অসমীয়া সমাজখনৰ কথা বিচাৰ কৰিলে এইটো দেখা যায় যে ইয়াত বাস কৰা লোকসকলে অসমীয়া ভাষাটোক সামাজিক আদান-প্ৰদানৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰে যদিও ইয়াৰ মাজৰ অনেকলোকৰ স্বকীয় মাতৃভাষা একোটা আছে। যেনে— ৰাভা, বড়ো, মিচিং, কাৰ্বি আদি জনগোষ্ঠীৰ লোকসকলে সামাজিক আদান-প্ৰদানৰ বেলিকা অসমীয়া ভাষাটো ব্যৱহাৰ কৰে যদিও স্বকীয় আচাৰ-অনুষ্ঠানত নিজৰ নিজৰ জনগোষ্ঠীয় ভাষাহে ব্যৱহাৰ কৰে। কিন্তু তেওঁলোকে বৃহত্তৰ অসমীয়া জাতিটোকো প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। সাম্প্ৰতিক সময়ত অসমলৈ ভাৰতৰ অন্যান্য প্ৰান্তৰ লোকৰ আগমন ঘটিছে। অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতিত বাহিৰৰ সেই সমাজৰো প্ৰভাৱ নপৰাকৈ থকা নাই। আন কথাত ক'বলৈ হ'লে সেই অঞ্চলসমূহৰ সাংস্কৃতিক সমলে অসমীয়া সংস্কৃতিত প্ৰবেশ কৰিছে। সময়ৰ বিভিন্ন পৰ্যায়ত গ্ৰহণ-বৰ্জনৰ নীতিৰে সেই সমলসমূহৰ ভালখিনি লৈ বেয়াখিনি পৰিহাৰ কৰি অসমীয়া সংস্কৃতি ক্ৰমশঃ আগ বাঢ়িছে। এই নিৰবচ্ছিন্ন গতিত ওপৰত আলোচনা কৰি অহা উপাদানসমূহে মহত্বপূৰ্ণ অৰিহণা আগবঢ়াইছে। এনেদৰে বিভিন্ন টুকুৰা-টুকুৰ তথ্য তথা বৈশিষ্ট্যসমূহৰ মাজেদি একোখন সমাজৰ বৰ্ণাঢ্য ৰূপটি আমাৰ চকুৰ আগত উদ্ভাসিত হয়। এই সকলোবোৰৰ সামগ্ৰিক ৰূপেই হ'ল সংস্কৃতি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ নিৰ্ণয় কৰক—

(ক) সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ বিচাৰ কৰিবলৈ হ'লে আমি ভৌতিক (Material) আৰু অভৌতিক (Non-Material) উভয় শ্ৰেণীৰ উপাদানৰ কথা সামৰিব লাগিব।

(খ) একোখন সমাজৰ সাংস্কৃতিক দৃশ্যপটত সমাজখনত প্ৰচলিত নীতি-নিয়মসমূহৰ কোনো ধৰণৰ অৰিহণা থাকে।

(গ) লোকসমাজত প্ৰচলিত তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ বা অন্য যাদু বিদ্যাসমূহক অন্ধবিশ্বাসৰ শাৰীতে থ'ব পাৰি।

(ঘ) অসমীয়া মানুহে ঘৰ সাজোতে সাধাৰণতে বাঁহ, কাঠ আৰু খেৰ ব্যৱহাৰ কৰে।

.....

২.৭ সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্য

সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ বিশ্লেষণ কৰি বিভিন্ন সময়ত ভিন ভিন সমাজ বিজ্ঞানী, সংস্কৃতিবিদ আৰু নৃ-তত্ত্ববিদে আগ বঢ়োৱা মতামতৰ আধাৰত সংস্কৃতিৰ কেইটিমান নিৰ্দিষ্ট বৈশিষ্ট্য নিৰূপণ কৰা হৈছে। সেইকেইটা হ'ল—

- সংস্কৃতি বিশ্বজনীন, তথাপিতো ইয়াৰ স্থানীয় আৰু আঞ্চলিক ৰূপ লক্ষ্য কৰা যায়।

- সংস্কৃতিত স্থবিৰতা আৰু গতিশীলতা উভয় বৈশিষ্ট্য দৃষ্টিগোচৰ হয়।
- সংস্কৃতিয়ে আমাৰ জীৱনৰ গতি নির্ধাৰণ আৰু ইয়াৰ পৰিপুষ্টিত সমল যোগালেও ই কেতিয়াবাহে আমাৰ সচেতন ভাব-চিন্তাত প্ৰবেশ লাভ কৰিব পাৰে।
- সমাজ পাতি বাস কৰিবলৈ মানুহে কিছুমান নীতি-নিয়ম, আচাৰ-আচৰণৰ অনুবর্তী হৈ চলে। মানুহে আচৰণ কৰা এই পৰিশীলিত নিয়ম-প্ৰথা-আচাৰসমূহেই সংস্কৃতিৰ ভিতৰুৱা। পৃথিৱীৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত থকা সমাজসমূহে এই দৰে অভ্যাস আৰু পৰিশীলনৰ মাধ্যমেদি আহৰণ কৰা আচাৰ-আচৰণ আৰু পদ্ধতিসমূহ আৰ্থ-সামাজিক জীৱনৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰি ব্যক্তিগত জীৱনৰ লগতে সামাজিক জীৱনৰ গতি সুগম কৰে। ইয়াতে সংস্কৃতিৰ বিশ্বজনীন ৰূপ পৰিস্ফুট হয়।

  অৱশ্যে অঞ্চল ভেদে একোখন সমাজত বাস কৰা জনসমষ্টিৰ সাংস্কৃতিক চিন্তাত ভিন্নতা পৰিলক্ষিত হয়। নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মাৰ কথাতে সুৰ মিলাই ক'ব পাৰি যে পৰস্পৰৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা আৰু বিশ্বাস অটুট ৰাখি তথা অতীত আৰু বৰ্তমানৰ অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি বিশেষ এক অঞ্চলৰ সংস্কৃতি গঢ় লৈ উঠে। ঐতিহাসিক উৎস, জীৱন চর্যাৰ বিভিন্ন পদ্ধতিৰ লগত থকা পাৰস্পৰিক তুলনা, পুৰাতাত্ত্বিক সাক্ষ্য আদিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত অতীতক বিচাৰ-বিশ্লেষণ নকৰাকৈ সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰি। গতিকে মানুহৰ অস্তিত্বৰ পটভূমিতহে সংস্কৃতিৰ বিশ্বজনীন বৈশিষ্ট্যৰ স্বৰূপ উপলব্ধি কৰিব পাৰি। বিষয়গত প্ৰমাণৰ ফালৰ পৰা নিশ্চিতভাৱে ক'ব পাৰি যে দুখন দেশ বা দুটা অঞ্চলৰ সংস্কৃতিৰ মাজত প্ৰায়ে মিল দেখা নাযায়। স্থান, কাল অনুসৰি সংস্কৃতিয়ে বিকাশ লাভ কৰে। প্ৰত্যেক সংস্কৃতিৰ বিকাশ আৰু অগ্ৰগতি নিজস্ব বৈশিষ্ট্যৰে সমুজ্জ্বল। সংস্কৃতিৰ বিশ্বজনীন বৈশিষ্ট্যই মানৱৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ অনুসৰি স্থানীয় বা আঞ্চলিক ৰূপ লাভ কৰে আৰু এই স্থানীয় বা আঞ্চলিক ৰূপৰ মাজেদিয়েই সংস্কৃতিৰ বিশ্বজনীন বৈশিষ্ট্য প্ৰকাশ পায়।
- সংস্কৃতিক এখন বোৱতী নৈৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি। নৈৰ গতিশীল ৰূপৰ মাজত এক সজীৱ, স্বচ্ছ ৰূপ দৃশ্যমান হোৱাৰ নিচিনাকৈ সংস্কৃতিৰ গতিশীল ৰূপৰ মাজত সেই সংস্কৃতিযুক্ত সমাজখনৰ ভৱিষ্যৎ প্ৰগতি নিহিত হৈ থাকে। সংস্কৃতিৰ গতিশীল ৰূপ মানে হ'ল সময়ে সময়ে সেই বিশেষ সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰত পৰিলক্ষিত হোৱা পৰিবর্তনসমূহ। এটা নির্দিষ্ট ভৌগোলিক ক্ষেত্ৰৰ কথা আগত ৰাখি ক'ব পাৰি যে একে লেথাৰিয়ে কেইবা বছৰ ধৰি যদি সেই নির্দিষ্ট ভৌগোলিক ক্ষেত্ৰটোৰ লোকৰ জীৱনচর্যা অর্থাৎ তাত বাস কৰা লোকসকলৰ খাৱন-শোৱন, পিন্ধন-উৰণ, ধৰণ-কৰণৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰখা হয়, তেতিয়া কেতবোৰ পৰিবর্তন আমাৰ দৃষ্টিগোচৰ হ'ব। অর্থাৎ মানুহৰ জীৱনচর্যালৈ পৰিবর্তন আহে। অৱশ্যে সংস্কৃতিৰ স্থবিৰ ৰূপটোকো আমি আওকাণ কৰিব নোৱাৰো। কাৰণ সাংস্কৃতিক পৰিৱর্তনসমূহ সাংস্কৃতিক স্থবিৰতাৰ পটভূমিতে অধ্যয়ন কৰিব পাৰি। সেয়েহে আমেৰিকাৰ নৃতত্ত্ববিদ হার্স্কভিট্‌চৰ মতামতকে সাৰোগত কৰি ক'ব পাৰি যে সাংস্কৃতিক স্থবিৰতাৰ সমস্যাটোৰ এটা অংশ হিচাপেহে সাংস্কৃতিক পৰিৱর্তনৰ কথা অধ্যয়ন কৰিব পাৰি; সংৰক্ষণশীলতাৰ বিৰুদ্ধে

পৰিৱর্তন সূচিত হোৱাৰ গভীৰতাৰ সংযোগতহে সাংস্কৃতিক স্থবিৰতাৰ আভাস পোৱা যায়।

- আমাৰ জীৱন বীক্ষাত সাংস্কৃতিক চেতনাই প্রত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষভাৱে ক্রিয়াশীল হৈ থাকে। কিন্তু আমি সেই বিষয়ে সর্বদা সজাগ আৰু সচেতন হৈ নাথাকোঁ। অথচ একোখন সমাজৰ সদস্য হিচাপে আমি আমাৰ সামাজিক আচাৰ-আচৰণ প্রদর্শন কৰোঁতে পদে পদে অচেতনভাৱে সাংস্কৃতিক চেতনাৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ হওঁ। এগৰাকী লোকসংস্কৃতি বিশাৰদ পণ্ডিতে কোৱাৰ দৰে সংস্কৃতি মানৱৰ বিশেষ গুণ, ই মানৱ সমাজতহে সীমিত। ব্যক্তি বিশেষে গ্রহণ কৰিব পৰা ক্ষমতাৰ বাহিৰতো সংস্কৃতিৰ সত্তা বর্তমান। গতিকে সংস্কৃতিৰ পৰিসৰ ব্যক্তি সত্তাৰ পৰিসৰতকৈ ব্যাপক। অন্যহাতে মনস্তাত্ত্বিক সত্তাৰ বাহিৰে সংস্কৃতিৰ আন সত্তা নাই; মানৱ মনত নির্মিত ৰূপৰ মাজেদিহে ই স্থিতি লাভ কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ সংস্কৃতিৰ এটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ ব্যক্তি সত্তাৰ পৰিসৰতকৈ সংস্কৃতিৰ পৰিসৰ ব্যাপক নে?

.....

২.৮ সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন ভাগ

ইতিমধ্যে আমি সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ আৰু সংজ্ঞা আলোচনা কৰাৰ লগতে ব্যক্তি আৰু সমাজৰ লগত সংস্কৃতিৰ সম্পর্ক তথা সভ্যতাৰ লগত সংস্কৃতিক কিদৰে সম্বন্ধযুক্ত কৰিব পাৰি তাৰ আলোচনা কৰিলোঁ। এতিয়া আমি সংস্কৃতিৰ লগত জড়িত অন্য এটা গুৰুত্বপূর্ণ দিশৰ কথা আলোচনা কৰিম। সেয়া হৈছে সংস্কৃতিৰ শ্রেণী বিভাজন। সংস্কৃতি এটা ব্যাপক পৰিসৰৰ বিষয়। ইয়াৰ বিভিন্ন উল্লেখনীয় দিশসমূহ চিনাক্ত কৰি সেই সেই দিশৰ বস্তুনিষ্ঠ আলোচনা আৰু বিচাৰ-বিশ্লেষণৰ দ্বাৰাহে সংস্কৃতি নামৰ অভিধাটোৰ প্রকৃত অর্থ আৰু তাৎপর্য উপলব্ধি কৰিব পৰা যাব। এই ক্ষেত্রত সংস্কৃতিৰ শ্রেণী বিভাজন অর্থাৎ সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন ভাগসমূহৰ কথাই এক গুৰুত্বপূর্ণ স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। বিদ্যায়তনিক ক্ষেত্রত আলোচনাৰ সুবিধাৰ বাবে সংস্কৃতিক তলত দিয়া ধৰণে শ্রেণী বিভাগ কৰা হৈছে— অভিজাত সংস্কৃতি বা মার্গীয় সংস্কৃতি, লোকসংস্কৃতি বা জনকৃষ্টি আৰু জনজাতীয় সংস্কৃতি।

২.৮.১ অভিজাত সংস্কৃতি বা মার্গীয় সংস্কৃতি

আলোচক পণ্ডিতসকলে অভিজাত সংস্কৃতিক বুজাবলৈ শিষ্ট সংস্কৃতি, মার্গী বা মার্গীয় সংস্কৃতি বা পৰিশীলিত সংস্কৃতি, ইত্যাদি অভিধা প্রয়োগ কৰা দেখা যায়। অভিজাত সংস্কৃতিৰ সৃষ্টি আৰু বিকাশ লোকসংস্কৃতিৰ পূর্বে হৈছিল নে লোকসংস্কৃতিৰ পৰৱর্তী পর্যায়ত

হৈছিল, সেই লৈ পণ্ডিতসকল সর্বসন্মত সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পৰা নাই। এই মত পার্থক্যৰ যুক্তিসংগত কাৰণো নথকা নহয়। পৰিশীলন বা পৰিমার্জনে কিবা এটা পৰিষ্কাৰ কৰি তাক আকর্ষণীয় ৰূপত উপস্থাপন কৰা বুজায়। গতিকে সামাজিক জীৱ হিচাপে মানুহে আহৰণ কৰা আস্থা, বিশ্বাস, আচৰণসমূহৰ পৰা অনিষ্টকৰ, অহিতকৰ, অবৈজ্ঞানিক উপাদানসমূহ আঁতৰাই সেই আস্থা, নিষ্ঠা, বিশ্বাস, পৰম্পৰাসমূহ মার্জিত, হিতকাৰী ৰূপত গঢ় দি তাক উপস্থাপন কৰাৰ নামেই শিষ্ট সংস্কৃতি। আলোচক সমাজ বিজ্ঞানীসকলে অভিজাত সংস্কৃতিক 'গ্ৰেট ট্ৰেডিশ্যন' (Great Tradition) আখ্যা দিছে। ভাৰতবর্ষৰ প্রসংগত গৱেষক পণ্ডিতসকলে কৈছে যে ভাৰতবর্ষৰ অভিজাত বৈশিষ্ট্যসমূহৰ ভিতৰত অন্যতম হৈছে ৰীতিবদ্ধতা, সুনির্দিষ্টতা আৰু আত্মসচেতনতা। কোনো কোনো সময়ত অভিজাত সংস্কৃতিৰ পৰাও লোকসংস্কৃতিৰ উদ্ভৱ হ'ব পাৰে। স্বৰূপার্থত ক'বলৈ গ'লে অভিজাত বা মার্গীয় সংস্কৃতি আৰু লোকসংস্কৃতিৰ মাজত অন্যোন্য প্রক্রিয়া চলি থাকে।

২.৮.২ লোকসংস্কৃতি বা জনকৃষ্টি

ইংৰাজী Folk Culture শব্দৰ আক্ষৰিক অর্থ হিচাপে অসমীয়াত লোকসংস্কৃতি শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ইংৰাজ সমাজ বিজ্ঞানী উইলিয়াম জনচ্ থম্পছনে (William Jones Thompson) উদ্ভাৱন কৰা 'Folklore' নামৰ বিশেষ শব্দটোৰ অর্থ লোকবিদ্যা বা লোকজ্ঞান। সমাজবিজ্ঞানীসকলে লোকজীৱনৰ প্রসংগত কৰা আলোচনাত এই 'Folk' শব্দটো প্রয়োগ কৰিবলৈ ধৰিলে (Folklife-লোকজীৱন)। লোকজীৱন লোকসমাজৰ পৰিসৰৰ ভিতৰত পৰে। তদুপৰি সমাজৰ কথা আলোচনা কৰিলে সংস্কৃতিৰ প্রসঙ্গটোও আহি পৰে।

আৰম্ভণিৰ সময়ছোৱাত ইউৰোপীয় পণ্ডিতসকলে এইটো মত ব্যক্ত কৰিছিল যে কৃষি কার্যত নিয়োজিত লোকসকলৰ সংস্কৃতিয়েই লোকসংস্কৃতি। তেওঁলোকৰ মনত এইটো বদ্ধমূল ধাৰণা আছিলে যে লোকসংস্কৃতিৰ সৃষ্টি আধুনিক কালত হ'বই নোৱাৰে। এই ৰক্ষণশীল চিন্তাৰ বাবে তেওঁলোকৰ বিচাৰত আধুনিক যুগত লোকসংস্কৃতি সংগ্রহালয়ত সংৰক্ষিত বস্তু হ'ব বুলি ভাবিছিল। কিন্তু পৰৱর্তী সময়ছোৱাৰ নব্যবাদী আমেৰিকীয় সমাজ বিজ্ঞানীসকলে পূর্বৰ এই মতামতক গ্রহণ নকৰি কিছু ভিন্ন মত পোষণ কৰিলে। সেই মতটো হ'ল— "The term 'Folk' can refer to any group of people whatsoever who share at least one common factor." অর্থাৎ — উমৈহতীয়া উপাদানৰ ন্যূনতম অংশীদাৰ কোনো এক জনসমষ্টিক লোক বা Folk বুলিব পাৰি। এই ফালৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে মাছমৰীয়া গোষ্ঠীভুক্ত লোকসকলে অনুসৰণ কৰা পৰম্পৰাগত আচাৰ-নীতিসমূহো লোকসংস্কৃতিৰ ভিতৰুৱা হ'ব আৰু তেওঁলোকৰ সেই পৰম্পৰাক লোকসংস্কৃতি বা লোকবিদ্যা হিচাপে জনা যাব। এই অধ্যায়টিৰ

আৰম্ভণিৰ শিতান এটিত আমি ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰি আহিছো যে 'কালচাৰ' (সংস্কৃতি) শব্দটোৱে একোটা ভৌগোলিক পৰিসীমাৰ ভিতৰৰ জনসমষ্টিয়ে অভ্যাস কৰা আৰু আচৰণ কৰা ভাল-বেয়া সকলো ৰীতি-নীতি, আচাৰ-আচৰণ, বিশ্বাস, আস্থাৰ দিশসমূহ সামৰে। ইয়াত 'জন' শব্দটোৰ ওপৰত প্ৰাধান্য দিলেই লোকসংস্কৃতি আৰু অভিজাত সংস্কৃতিৰ মাজত থকা মৌলিক পাৰ্থক্যটো ওলাই পৰে। অৰ্থাৎ অভিজাত বা মাৰ্গীয় সংস্কৃতিয়ে কেৱল পৰিশীলিত বা পৰিমাৰ্জিত সাংস্কৃতিক উপাদানসমূহহে গ্ৰহণ কৰে। ইয়াৰ বিপৰীতে লোকসংস্কৃতিত বাচ-বিচাৰ নকৰাকৈ, পৰম্পৰাগতভাৱে চলি অহা সকলো উপাদান গ্ৰহণ কৰা হয়। থোৰতে লোকসংস্কৃতি বা লোকবিদ্যাই সামৰি লোৱা বিষয়সমূহ হ'ল— লোকবিশ্বাস, অন্ধবিশ্বাস, লোকঔষধ-পাতি, লোকভাষা, লোকউপমা-ৰূপক, লোককবিতা, প্ৰবাদ, সাঁথৰ, মন্ত্ৰ, আশীৰ্বাদ, অভিশাপ, গালি-গালাজ, শপত, উপহাস, লোকনৃত্য, বেশ-ভূষা, ৰাজহুৱা ঘৰ বা ৰাজহুৱা পায়খানা-স্নানাগাৰ আদিৰ ৰেৰ-লেখা, পঞ্চপদী-অৰ্থহীন কবিতা, অঙ্গী-ভঙ্গী, নিচুকণি গীত, লোকব্যুৎপত্তি, ব্ৰত-উপবাস, ৰন্ধন-প্ৰণালী, হামি-হাঁচি মৰা আদিৰ ওপৰত কৰা পৰম্পৰাগত মন্তব্য, লোকধৰ্ম, ইত্যাদি।

২.৮.৩ জনজাতীয় সংস্কৃতি

সমাজতত্ত্ববিদ আৰু আলোচকসকলৰ কথাত সুৰ মিলাই ক'বলৈ হ'লে সাধাৰণতে সুকীয়া ভৌগোলিক অঞ্চলত বাস কৰা, সুকীয়া ভাষা, সংস্কৃতি সম্পন্ন, সুকীয়া অৰ্থনৈতিক চিন্তাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত জনগোষ্ঠী একোটাক জনজাতি বোলা হয়। অসমৰ বেলিকা ৰাভা, বড়ো, কাৰ্বি, মিচিং, ডিমাছা, ইত্যাদি জনগোষ্ঠীসমূহ হৈছে জনজাতি। প্ৰত্যেকটো জনজাতিৰে নিজস্ব সাংস্কৃতিক পৰিচয় আছে। সেইদৰে জনজাতি গোষ্ঠীভুক্ত হ'লেও পৰস্পৰৰ লগত প্ৰত্যেকটো জনজাতিৰে বৈসাদৃশ্য মন কৰিবলগীয়া। প্ৰত্যেক জনজাতিৰে একোটা স্বয়ং সম্পূৰ্ণ সাংস্কৃতিক পৰিচয় আছে। সেই পৰিচয়ে ৰাভা, কাৰ্বি, মিচিং, বড়ো আদি জনজাতিক একোটা সুকীয়া সংস্কৃতিযুক্ত জনজাতি হিচাপে চিহ্নিত কৰিছে। অৱশ্যে জনজাতীয় সংস্কৃতিতো পৰিবৰ্তন নোহোৱাকৈ নাথাকে। কেতিয়াবা এইটোও দেখা যায় যে জনজাতীয় সংস্কৃতিয়ে অভিজাত সংস্কৃতিৰ প্ৰভাৱত পৰিবৰ্তিত ৰূপ লাভ কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ অভিজাত সংস্কৃতিৰ কেইটামান বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ খালি ঠাই পূৰণ কৰক—

(ক) ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰসংগত গৱেষক পণ্ডিতসকলে কৈছে যে ভাৰতবৰ্ষৰ অভিজাত বৈশিষ্ট্যসমূহৰ ভিতৰত অন্যতম হৈছে....., সুনিৰ্দিষ্টতা আৰু আত্মসচেতনতা।

(খ) উমৈহতীয়া উপাদানৰ ..... অংশীদাৰ কোনো এক জনসমষ্টিক লোক বা Folk বুলিব পাৰি।

(গ) প্ৰত্যেক জনজাতিৰে একোটা .....সাংস্কৃতিক পৰিচয় আছে।

২.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিত সংস্কৃতিৰ বিষয়ে সাধাৰণ পৰিচয় প্ৰদান কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। ইয়াত সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ, বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন গৰাকী সমাজ বিজ্ঞানী, সংস্কৃতিবিদ আৰু নৃ-তত্ত্ববিদে আগবঢ়োৱা সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞা আৰু তাৰ অৰ্থৰ চমু ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱা হ'ল।
- সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ আলোচনাই আপোনাক সংস্কৃতিৰ গতিশীল ৰূপৰ লগত পৰিচয় কৰাই দিব। সামাজিক জীৱ হিচাপে মানুহৰ লগত সংস্কৃতিৰ এটা তাৎপৰ্যপূৰ্ণ সম্বন্ধ আছে। মানুহ আৰু সংস্কৃতিৰ মাজত থকা এই সম্বন্ধ ব্যক্তি আৰু সংস্কৃতি, সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ মাজেদি আলোচনা কৰা হৈছে।
- সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিৰ মাজত থকা সম্বন্ধৰ কথা আৰু তাৰ স্বৰূপ সম্পৰ্কেও কিছু দিশৰ আলোচনা ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।
- ইয়াত সংস্কৃতিৰ তিনিটা প্ৰধান ভাগ সম্পৰ্কে থুলমূল আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল। এই অধ্যায়টি অধ্যয়নৰ যোগেদি আপুনি সংস্কৃতি আৰু সংস্কৃতিৰ লগত জড়িত বিভিন্ন অভিধা সম্পৰ্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিলে।

২.১০ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) অসম সাহিত্য সভা (১৯৬২);*অসমৰ জনজাতি;* যোৰহাট।

২) আগৰৱালা, জ্যোতিপ্ৰসাদ (২০০৫);*জ্যোতিপ্ৰসাদৰ ৰচনাৱলী;* গুৱাহাটীঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ।

৩) গগৈ, লীলা (১৯৯৪); *অসমৰ সংস্কৃতি;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা।

৪) গোস্বামী, প্রফুল্ল দত্ত (১৯৮৬); *অসমীয়া জন সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

৫) নার্জী, ভবেন (১৯৬৬); *বড়ো-কছাৰীৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

৬) নেওগ,মহেশ্বৰ (সম্পা.) (১৯৬৯); *পবিত্র অসম;* যোৰহাট ঃ অসম সাহিত্য সভা।

৭) নেওগ, মহেশ্বৰ (১৯৯৫); *পুৰণি অসমৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ নিউ বুক ষ্টল।

৮) নেওগ, হৰিপ্রসাদ আৰু গগৈ, লীলা (সংকলন আৰু সম্পা.) (১৯৮৯); *অসমীয়া সংস্কৃতি;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা।

৯) বৰদলৈ, নির্মলপ্রভা (১৯৭১); *অসমৰ লোক সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১০) বর্মন, শিৱনাথ (১৯৮২); *লোক কৃষ্টিৰ উৎস;* গুৱাহাটী ঃ অসম প্রকাশন পৰিষদ।

১১) বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ (১৯৮৫); *অসমৰ লোক সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

১২) হাকাচাম, উপেন ৰাভা (২০১০); *অসমৰ জনজাতীয় সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

১৩) শর্মা, গিৰিধৰ (সম্পা.)(১৯৭৪);*অসমীয়া জাতিৰ ইতিবৃত্ত;* যোৰহাট ঃ অসম সাহিত্য সভা।

১৪) শর্মা, নবীন চন্দ্র (২০০৯); *অসমৰ সাংস্কৃতিক ইতিহাস* (২য় খণ্ড); যোৰহাট ঃ অসম সাহিত্য সভা।

১৫) শর্মা, নবীন চন্দ্র (১৯৯৮); *অসমীয়া লোক সংস্কৃতিৰ আভাস;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

১৬) হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ (২০০৩); *অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (প্রথম খণ্ড);* গুৱাহাটী ঃ আনন্দৰাম বৰুৱা ভাষা কলা-সংস্কৃতি সংস্থা।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

১৭) Baruah, B. K. (1969). *A Cultural History of Assam*. Guwahati: Lawyer's Book Stall.

১৮) Boro, A. (2001). *Folk Literature of the Boros – An Introduction*. Guwahati: Adhunik Prakasan.

১৯) Dorson, R. M. (ed.)(1972). *Folklore and Folklife: An Introduction.* Chicago: The University of Chicago Press.

২০) Dundes, A. (1978). *Essays in Folkloristics*. Folklore Institute.

২১) Dutta, B. N. (ed.) (1999). *Traditional Performing Arts of North-East*. Guwahati: ABILAC.

২২) Dutta, B. N. et. al.(ed.)(1994). *A Hand Book of Folklore Material of North-East India*. Guwahati: ABILAC.

২৩) Haviland, W. A. (2014). *Cultural Anthropology: The Human Challenge.* US: Thomson Wadswarth

২৪) Herskovits, M.J. (1948). *Man and his Works: The Science of Cultural Anthropology.* New York: Knopf.

২৫) Leach, M. (1972). *Standard Dictionary of Folklore*. Funk & Wagnalls.

২৬) Mahanta, P. J. (2007). *The Sankardeva Movement: Its Cultural Horizons.* Guwahati: Purbanchal Prakash.

২৭) Sarma, N. C. (1988). *Essays in the Folklore of North-Eastern India*. Guwahati: Bani Prakasan.

২৮) Tylor E. B.(1920). *Primitive Culture, Vol. 1.* London: John Murray, Albemarle Street.

২.১১ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'Culture' পদটোৰ মূল হৈছে লেটিন ভাষাৰ 'কোল' ধাতুজাত colere বা cultura অৰ্থাৎ কুলতুৰা

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সংস্কৃতিৰ গৱেষক পণ্ডিতসকলে সভ্যতাক সংস্কৃতি যৌগ (Culture Complex) হিচাপে আখ্যা দিছে।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ব্যক্তি ভেদে প্ৰত্যেকৰে আচাৰ-আচৰণ বেলেগ বেলেগ; কিন্তু সামাজিক আদান-প্ৰদানৰ বেলিকা সমাজৰ আন দহজনে প্ৰদৰ্শন কৰা আচৰণ মানি চলিব লাগে। ভিন্ ভিন্ সামাজিক পৰিৱেশ, পৰিস্থিতিৰ লগত খাপ খুৱাকৈ মানুহে কেতবোৰ আচাৰ-আচৰণ, নীতি-নিয়ম পালন কৰে। এই নিয়ম-আচৰণসমূহেই সেই সমাজখনক বিশিষ্টতা প্ৰদান কৰা সাংস্কৃতিক উপাদান হিচাপে চিহ্নিত হয়। সেয়েহে কোৱা হয় সংস্কৃতি মানুহে সৃষ্টি কৰা পাৰিপাৰ্শ্বিক অংশৰ বাদে আন একো নহয়।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) শুদ্ধ খ) অশুদ্ধ গ) শুদ্ধ ঘ) শুদ্ধ

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সংস্কৃতি বিশ্বজনীন, তথাপিতো ইয়াৰ স্থানীয় আৰু আঞ্চলিক ৰূপ লক্ষ্য কৰা যায়।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সংস্কৃতিৰ পৰিসৰ ব্যক্তি সত্তাৰ পৰিসৰতকৈ ব্যাপক।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰীতিবদ্ধতা, সুনিৰ্দিষ্টতা আৰু আত্মসচেতনতা।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) ৰীতিবদ্ধতা খ) ন্যূনতম গ) স্বয়ং সম্পূৰ্ণ

২.১২ আৰ্হি প্ৰশ্ন

বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

ক) Culture শব্দটো পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে কোনে ব্যৱহাৰ কৰিছিল?

খ) সংস্কৃতিৰ উপাদানসমূহ কি কি?

প্ৰশ্ন ২ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ নিৰ্ণয় কৰক—

ক) সংস্কৃতিৰ সৃষ্টিৰ বাবে সমাজ এখনৰ স্থিতি থাকিবই লাগিব।

খ) সমাজত বাস কৰা সদস্যসকলে সামাজিকভাৱে কোনো ধৰণৰ নিয়ম মানি চলাৰ প্ৰয়োজনীয়তা নাই।

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সংস্কৃতি বুলিলে কি বুজে? চমুকৈ লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ চমুটোকা লিখক —

ক) লোকসংস্কৃতি খ) মাৰ্গীয় সংস্কৃতি

গ) জনজাতীয় সংস্কৃতি

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সংস্কৃতিৰ এটা সংজ্ঞা উল্লেখ কৰি তাৰ আধাৰত সমাজ, ব্যক্তি আৰু সংস্কৃতিৰ মাজত থকা সম্বন্ধ বিচাৰ কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি? বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ সংস্কৃতিৰ প্ৰধান ভাগ কেইটাৰ আলোচনা আগ বঢ়াওক।

*** ***** ***